

Konference “Nacionālā bruņotā pretošanās kustība Latvijā 1945.-1957. gads”

Latvijas Kara muzejs, 21.11.2025

Referāts

**Nacionālo partizānu praktiskā izpēte Ziemeļvidzemē
Vēsture zem sūnām**

Biedrības “Vīndedzis” dibinātājs
Kristaps Fogelis

Rīgā 2025

Satura rādītājs

Ievads - biedrības “Vīndedzis” mērķi un uzdevumi	2
1. Objektu identificēšana un izpēte	4
1.1. Tendences objektu izbūvē	4
1.2. Informācijas avoti un objektu identificēšanas metodes	5
1.3. Datu apkopošana un analīze	6
1.4. Laikabiedru atmiņas	7
2. Izpetē gūtās liecības par partizānu dzīves apstākļiem	7
2.1. Būvju konstruktīvie risinājumi	7
2.2. Partizāniem pieejamie resursi un to pielietojums	9
2.3. Bruņojums un munīcija	10
2.4. Personīgā higiēna	12
2.5. Medicīna mežā	12
2.6. “Nesaslapini kājas!”	13
2.7. Nauda un vērtslietas	14
2.8. Apgaismes risinājumi	16
2.9. Pārtikas uzglabāšana un pagatavošana	17
2.10. Ūdensapgāde	19
2.11. Improvizēšana un pielāgošana	20
2.12. Formas tērpi, apģērbs un ekipējums	23
2.13. Konspirācija	24
2.14. Darbarīki un instrumenti	26
2.15. Laika pavadīšana bunkurā	26
2.16. Liecības par pretpartizānu operācijām	26
3. Realizējamie potenciāli un problemātika	28
Tēzes	29
Izmantotās literatūras un informācijas avoti	31

Ievads

Biedrība "Vīndedzis" ir dibināta 2022. gada 9. maijā kā nepieciešamība pēc instrumenta Ziemeļvidzemes nacionālo partizānu bunkuru un nometņu saglabāšanas mērķiem.

Pirmie partizānu objekti Gaujienas un Dārziema apkārtnes purvos tika apsekoti 2020. gada pavasarī, un līdz šai dienai ir atrasti, apsekoti un identificēti 35 ar nacionālo pretošanās kustību saistīti objekti Ziemeļvidzemē no kuriem divi ir nacionālo partizānu apbedījumi.

Aptuveni par vēl tikpat objektiem ir apkopota informācija, kā arī veikta attālināta kartogrāfisko materiālu analīze un datu fiksēšana.

Objektu izpēte atklāj kopainu ļaujot visai precīzi rekonstruēt pagātnes notikumu gaitu un gūt retrospektīvu ieskatu iesaistīto personu piedzīvotajās pieredzēs. Atklājot dažādas detaļas mēs spējam labāk izprast partizānu ieradumus, iemaņas un uzvedību dzīvojot ļoti izaicinošos, sarežģītos vai pat bezcerīgos apstākļos. Katrs no izpētes objektiem un tajos atrodamajiem artefaktiem atspoguļo partizānu cīņu norisi un palīdz dziļāk izprast naratīvu kuru aiz sevis ir atstājusi nacionālā pretošanās kustība Latvijas mežos un purvos. Praktiskajā izpētē iegūtais materiāls nav tikai priekšmeti vai to paliekas, bet tā ir pilnvērtīga un daudzkārt unikāla informācija par partizānu ieradumiem, sadzīvīskām nepieciešamībām, pielāgošanos apstākļiem, cīņām, izdzīvošanu vai pat ieskicē atsevišķu cilvēku un grupu psiholoģiskās iezīmes.

Ir nepieciešams veikt apjomīgu darbu lai apzinātu, izpētītu un saglabātu nacionālo partizānu atstātās liecības visā Latvijā, bet konkrēti Ziemeļvidzemē nacionālo partizānu darbība ir bijusi visai ievērojama dēļ aktīvā rakstura par ko liecina literatūrā atrodamas un praktiskajā izpētē apstiprināmas liecības.

Biedrības paveiktais darbs šo piecu gadu laikā ir rezultējies ar unikālu materiālu apkopojumu, taču klātesoša vienmēr ir bijusi vitāla papildus resursu nepieciešamība iegūtā materiāla apstrādei, dokumentācijai, uzglabāšanai un eksponēšanai. Viens no biedrības mērķiem ir Ziemeļvidzemes mežabrāļiem veltīta muzeja izveide, un šis mērķis drīzāk ir secīgs, likumsakarīgs un paredzams darba rezultāts vai pat vajadzības nodrošināšana, jo muzeja funkcija balstās uz trīs stūrakmeņiem, kas ir darbs ar krājumu, darbs ar sabiedrību un praktiskā izpēte. Biedrības darbības modelī ietilpst gan praktiskā izpēte un liecību saglabāšana, gan nacionālās pretošanās kustības tēmas popularizēšana sabiedrībā, tāpēc ņemot vērā jau paveiktos un arī vēl nepieciešamos izpētes apjomus, tad šāda muzeja izveide ir vairāk telpu un primāro funkciju nodrošināšanas ne ekspozīciju satura jautājums. Samērā

viegli un ar relatīvi maziem ieguldījumiem ir iegūstami arī uzskates materiāli kas ir 1:1 oriģinālas kopijas izrakumos iegūtajiem priekšmetiem, un tādējādi ir iespējams ekspozīcijās precīzi rekonstruēt nacionālo partizānu iedzīvi.

Tomēr ir arī akūti svarīgas darbības kuru veikšanai nav nepieciešami nekādi ievērojami resursi, un tās ir partizānu objektu apzināšana kā arī secīga informācijas nodošana attiecīgā reģiona AS "Latvijas valsts meži" (LVM) pārstāvjiem, lai izvairītos no šo objektu tīšas vai netīšas izpostīšanas mežizstrādes vai ceļu izbūves darbu laikā. Tas attiecināms uz valsts pārvaldījumā esošām teritorijām, kurās nacionālo partizānu objekti ir ievērojami lielā skaitā. Izrādot šādu iniciatīvu ir iespējams panākt to, ka ar šo objektu esamību visā Latvijā rēķinās, jo tie ir apzināti, dokumentēti un tiek vai tiks aktīvi pētīti.

Referāta uzdevumi:

- ilustrēt pieejamo avotu precizitāti kā arī praktiskās izpētes slāņa un iegūstamās informācijas daudzveidību;
- izveidot pārskatu par izpētē iegūto sociāli antropoloģiska un praktiska rakstura informāciju ar tās redzamākajiem izpausmes veidiem;
- atspoguļot problemātiku, nepieciešamās izpētes apjomus un iegūstamo rezultātu potenciālu.

Referāta pirmajā daļā atspoguļotas izpētes objektu īpatnības, galvenās to identificēšanas metodes un informācijas avoti.

Otrajā un vienlaikus arī referāta garākajā daļā varēs iepazīties ar nacionālo partizānu pielāgošanos apstākļiem un citām praktiskām ar izdzīvošanu saistītām niansēm.

Trešajā daļā par izpētes apjomu, nepieciešamajiem resursiem un veicamajām iniciatīvām lai pasargātu, saglabātu un izpētītu nacionālo partizānu objektus.

1. Objektu identificēšana un izpēte

1.1. Tendences objektu izbūvē

Bunkuru vai citu objektu kā nacionālo partizānu darbības vietu identificēšana notiek vadoties pēc dažādu pazīmju un datu apkopojuma - būves tipa, novietojuma dabā, apkārtņē fiksētajiem priekšmetiem un iespējamās piederības pie kādas konkrētas grupas. Tie ir virszemes vai daļēji iedziļināti slieteņi, seklas un dziļas pazemes būves kas uzskatāmas par bunkuriem, siena šķūņu vietas, vasaras nometnes kā arī bruņotu sadursmju vai akciju norises vietas.

Lai analizētu tendences un kritērijus pēc kādiem partizāni ir izvēlējušies lokācijas nometņu vai bunkuru ierīkošanai, pirmkārt, ir nepieciešams izveidot šo lokāciju datu bāzi un veikt primāro datu apkopojumu. Šis apkopojums top veidojot atskaites par jau apzinātajiem nacionālo partizānu bunkuriem un fiksējot tajās dažādus primāros datus. Šāda datu bāze ir analīzei pakļaujams materiālu apkopojums, un tā kalpo kā lielisks un neatsverams instruments nacionālo partizānu tālākā izpētē. Piemēram, analizējot Gaujienas apkārtnes grupu iezīmes var secināt, ka partizāni ir dzīvojuši līdzīgos vai pat vienādos apstākļos gan lokāciju izvēles, gan objektu izbūves ziņā kas iezīme to, ka kolektīvi ir domāts kā rīkoties pareizāk un racionālāk.

Par to liecina vienādās šo grupu būves, piemēram, Mežciema - Umalnieku grupas slietenis pie kura 1947. gada pavasarī krita Artūrs Vīgants ir tāda pati būve kādas Dārziema apkārtnes purvos 1945. gadā būvēja brāļi Zvaigznes un citi Arsēnija Dreijalta komandēto grupu vīri. Šo grupu objekti ir zemē iedziļināta slieteņa tipa būves kuras atšķir vien to dziļums, lielums un laika periods kurā tās ir būvētas.

Kā tas iezīmējas ne tikai Dreijalta komandēto grupu kontekstā, bet arī kopējā tendencē, tad periodā no 1945. līdz 1947. gadam būvētie objekti izceļas ar lielāku tajos ieguldīto darba un materiālo resursu. Ap bunkuriem ir veidotas dažādas aizsardzības pozīcijas un pašās būvēs izmantotas vairāk naglas, dažādi būvkalumi, kā arī tās ir bijušas lielākas un pamatīgāk būvētas. Tas atspoguļo gan sākotnējo resursu pieejamību, gan partizānu morālo stāju un gatavību cīņai. Šī informācija kalpo kā savdabīgs atskaites punkts, lai pēc apkopotajām pazīmēm analizētu hronoloģiski vēlākus dažādu grupu objektus, kuri visai tieši un skaidri atspoguļo resursu trūkumu, partizānu skaita samazināšanos un pat būvniecībā izmantoto naglu skaita samazināšanos.

1.2. Informācijas avoti un objektu identificēšanas metodes

Nacionālo partizānu grupu dzīvesvietu lokāciju un būvju, kā arī atrasto priekšmetu analīze sniedz ļoti vērtīgu informāciju par partizānu gaitām un cīņām.

Primārs instruments šādu objektu identificēšanā ir arhīvu dokumenti un publicēto pētījumu materiāli, kas praktiskās izpētes kontekstā pārbaudīti kā ļoti precīza identificēšanas un datēšanas metode. Piemēram, monogrāfija “Ziemeļvidzemes mežabrāļi” atklāj būtiskas atsauces uz cīņu epizodēm, objektu lokācijām, partizānu izmantoto bruņojumu un citas detaļas kuras ļauj nekļūdīgi identificēt objektus ar norādem uz konkrētu grupu, darbības periodu vai norisēm. Jaatzīme arī piemērs, ka starp 2020. gadā apzinātajiem Arsēnija Dreijalta komandēto grupu objektiem īpaši izcēlās kādas lielākas būves vieta, un 2023. gada vasarā iepazīstoties ar vēsturnieces Astrīdas Ievednieces sagatavotiem arhīva materiāliem, aģentūras lietas nr. 53 “Nacionālisti” (“Bolotņiki”) materiālos tika fiksēts ievērojama izmēra objekta apraksts un lokācijas sakritība ļaujot to identificēt kā 1945. gadā būvētu slieteni.[1] Arī novdpētnieka un skolotāja Harija Grāvja apkopotajos materiālos ir atrodama atsauce tieši uz šo konkrēto būvi Kaulezera purva ziemeļu daļā, kurā pēc sašautās rokas amputācijas ir atveseļojies igauņu partizāns Alfrēds Kārmans, un dzīvojuši vēl 18 Dreijalta grupas vīri.[2] Šādas atsauces pētījumos un arhīvu materiālos palīdz iegūt informāciju par notikumiem konkrētā apgabalā, konkrētos objektos un pat apstiprina atrodamo artefaktu kontekstu. Mitoloģiski skaitlis 4 latviešu tradīcijā simbolizē laika cikla, telpas pabeigtību un noslēgumu, bet nacionālo partizānu izpētē četri dažādi, neidentificētā objektā atrasti munīcijas tipi ir veiksmīgas ekspedīcijas rezultātivs noslēgums. Munīcija šādā kombinācijā ir droša pazīme kura apstiprinoši identificē objektu kā nacionālo partizānu nevis kara bēgļu vai nelegāli dzīvojošu civiliedzīvotāju slēptuvi, ogļu dedzinātavu, darvas tecinātavu vai ko citu. Otrā pasaules kara ražojuma vācu un krievu armijas šauteņu un mašīnpistoļu munīcijas klātbūtne vienā objektā ir pārbaudīts kā drošs nacionālo partizānu indikators. Jebkura tipa, ražojuma vai perioda bruņojuma pazīmes sākotnēji identificē izpētes objektu kā piederīgu bruņotai grupai vai personai, bet atsevišķos gadījumos tieši Ziemeļvidzemes kontekstā tie var būt arī “Sarkanās bultas” vai citu sarkano partizānu formējumu objekti, tāpēc secīgi nepieciešama ir munīcijas un citu atrodamo priekšmetu padziļināta analīze. Šeit īpaši jāuzsver, ka runa ir tikai par iepriekš kartogrāfiski analizētiem un pēc dažādam pazīmem atlasītiem objektiem. Ziemeļvidzeme ir blīvi mežains apvidus dēļ kā otrā pasaules kara laikā operējošās armijas

lauzušās cauri mežiem, purviem un izmantojušās pat visnomaļākos zirgu ceļus. Tas skaidro iemeslus kāpēc arī nomaļās vietās ir pietiekami daudz dažādu reljefa anomāliju, lai mežabrāļu bunkura vietā uzietu artilēristu pozīcijas, bruņutehnikas kaponieri vai zaldātu celtu bunkuru.

1.3. Datu apkopošana un analīze

Pieredzē balstīti novērojumi liecina to, ka pēc viena mēneša mežā pētot nacionālo partizānu bunkurus ir nepieciešami trīs līdz četri mēneši, lai iegūto materiālu sagatavotu uzglabāšanai vai izvietošanai ekspozīcijās un izveidotu priekšmetu kā arī paša objekta dokumentāciju. Savukārt iegūto datu apstrādei un analīzei ir progresīva dinamika, jo tālākas izpētes laikā tiek atklātas jaunas korelācijas un iegūtas atsauces kuras skaidro, piemēram, vairākus gadus iepriekš fiksētas bet neizprastas detaļas vai informāciju. Līdzīgi ir arī ar priekšmetu identificēšanu kura vairākkārt ir pierādījusi, ka priekšmetu pielietojums atklājas tikai tos notīrot un pakļaujot analīzei, jo pēc virspusējas apskates izrakumu laikā bieži vien priekšmeta pielietojums vai konteksts ir neskaidrs.

Lai iegūtu izvērstākus datus sākumā ir jāiegūst primārie dati. Tas nozīmē to, ka daļa informācijas kļūs pieejama tikai pēc noteikta darba apjoma paveikšanas, faktu apkopošanas un kopainas iegūšanas. Piemēram, atklājot un atzīmējot kartē nacionālo partizānu mītņu vietas var iegūt apstiprinājumu un savstarpēju atsauci uz literatūrā publicētu informāciju par partizānu izmantotu konspirācijas metodi, kas ir bijusi mītņu būvēšana dažādu pagastu un rajonu robežu saskares vietās. Iegūstamās informācijas un izlūkdatu analīzē neatsverams instruments ir zemes virsmas modelis jeb LIDAR dati. Tā ir iespēja attālināti pārbaudīt dažādu primāros vai sekundāros avotos iegūstamu informāciju, nostāstus, leģendas vai atmiņas par nacionālo partizānu darbību dažādās lokācijās un apvidos. Zemes virsmas modelī var redzēt pat kādā virzienā ir izlīdzināta bunkura izbūves laikā izraktā grunts, kas nereti dabā nav ieraugāms dēļ bagātīgās zemsedzes, kokiem un kritālām. Ar objektu lokācijām saistītos datus var apkopot un analizēt ar zemes virsmas modeļa, vēsturisko kā arī citu karšu palīdzību, tādējādi iegūstot perspektīvus izlūkdatu un samazinot resursu patēriņu kuri nepieciešami lai sekmīgi identificētu nacionālo partizānu objektus dabā. Tomēr, jāatzīmē, ka zemes virsmas modelis neuzrāda vasaras nometnes, un to apzināšana ir ievērojami darbietilpīgāks process, kura rezultāti ir atkarīgi arī no veiksmes un neatlaidības faktora.

1.4. Laikabiedru atmiņas

Aerolāzerskenēšanas tehnoloģija ir bezspēcīga, ja objekts ir iebūvēts nogāzē kā tas novērojams Ķeņģu apkārtnē pie Ludzes upītes. Šo bunkuru bija uzgājis vietējais mednieks Paulis Pērkons un fiksējis dīvainību, ka uz bedres malas no sūnām spīd āra rūts lauskas. Paulis uzrādīja arī vairākus citus Ķeņģu-Variņu mežabrāļu bunkurus, Vārniņu medību mājas pamatus kuru nodedzināja čekisti kā patstāvīgu mežabrāļu atbalsta bāzi, kā arī sniedza virkni citas būtiskas informācijas. Šim 82 gadus vecajam medniekam esam pateicīgi arī par sniegto palīdzību partizānu Jāņa Ciemiņa un Artūra Ezīša kapavietas apzināšanā. Kāds Pauļa draugs Jānis Potaps bija pēdējais cilvēks, kurš būdams kaujas un bērū aculiecinieks zināja šo vietu, un neilgi pēc partizānu kapa uzrādīšanas arī viņš pats 83 gadu vecumā aizgāja mūžībā. Piemērs ilustrē cik neatsverama ir šāda rakstura komunikācija ar cilvēkiem un informācijas meklēšana vietās kurās vēl ir saglabājušās liecības par partizānu cīņām pat ja vairumā gadījumu tās ir jau no paaudzes uz paaudzi nodotas. Kā tas ir pierādījies vairākkārt, tad nacionālo partizānu praktiskajā izpētē svarīga ir katra mazākā detaļa, un pat ja tā līdz mūsdienām ir atnākusi deformējusies vai neprecīza, tā tomēr sevī var nest arī daļu no nezudušās patiesības.

2. Izpētē gūtās liecības par partizānu dzīves apstākļiem

Praktiskajā izpētē dažādi izdzīvošanas risinājumi un liecības par tiem novērojamas regulāri, un tās kalpo kā ilustrācija nacionālo partizānu spējai adaptēties ierobežotos, trūcīgos un skarbos apstākļos. Turpinājumā izpētes datu apkopojums kurš ilustrē šīs tēmas detalizāciju un dziļumu uz dažādu secinājumu fona:

2.1. Būvju konstruktīvie risinājumi

Dažādu grupu un atsevišķu personu būvēto objektu atšķirīgās konstruktīvās iezīmes sniedz būtisku informāciju par optimālo un minimālo nepieciešamību nodrošināšanas amplitūdu, kas vienā gadījumā ir relatīvi plaša un dziļa, labi iekārtota un apkurināma pazemes būve ar griestos izbūvētiem logiem, bet minimālā versija ir neapkurināma, vienvietīga “ala” zemē kurā pietiek vietas ieročiem, mugursomai un guļvietai ar vairākām segām.

Šie primārie dati atspoguļo pavisam dažādas tendences un ļauj secināt, ka, piemēram, slieteņa divslīpņu jumta priekšrocība ir nokrišņu novadīšana un iespēja nodrošināt kvalitatīvu gaisa apmaiņu iekšējā bet būtiskākie mīnusi - būves demaskējoši augstā kontūra un atvērtā tipa izeja, savukārt, pazemes būves priekšrocība ir mazāki siltuma zudumi un maskējošais faktors, bet mīnusi ir zemes mitrums, gruntsūdeņi un vājā ventilācija.

Padziļināta objektu izpēte ļauj izdarīt līdzīgus secinājumus arī par būvēs izmantoto apsildes elementu un skursteņu specifiku kā arī analizēt citas konstruktīvās īpatnības. Piemēram, konstrukciju vertikālo balstu galu pazemes daļas impregnētas ar petroleju un bunkuru būvniecībā izmantoti tādi izolācijas materiāli kā kannu korpusi, skārds, bituma kartons, betona dakstiņi, eglu zari un pat zila plēve kura datējama kā 50.-to gadu sākumā ražota. Dūmvadi nereti izgatavoti no vācu armijas lādiņu transportkonteineriem vai sarullēta skārda. Daudzkārt novērojams, ka bunkuru būvniecībai nepieciešamos izejmateriālus partizāni ieguvuši pamestās vai kara nopostītās saimniecībās kas apstiprinās dažādu materiālu liecību veidā, bet literatūrā ir rodams arī tiešs norādījums uz šādas saimniecības klātbūtni.[3]

Pārbaudot monogrāfijā minēto lokāciju tika konstatētas nepārprotamas pazīmes, ka Pieta grupa zemnīcas tipa būves būvniecībai nepieciešamos izejmateriālus ir ieguvusi nodegušajā "Kalnapoļu" saimniecībā (1. att.).

Kā ļoti vērtīgs datu ieguves avots ir jāatzīmē 1947. gada topogrāfisko karšu analīze, kas ļauj noteikt šādu mājvietu klātbūtni nacionālo partizānu objektu tuvumā, un izdarīt secinājumus par būvkalumu, ķieģeļu vai citu izejmateriālu izcelsmi tajos.

1. att. Karstumā deformējies un kuis svečturis, kurš kopā ar objektā atrastajiem būvkalumiem (eņģes, naglas, cemmes, u.c.) apstiprina to izcelsmi. (22.05.2021)

2.2. Partizāniem pieejamie resursi un to pielietojums

Kāda svarīga un neatņemama nacionālo partizānu iedzīves sastāvdaļa ir dažāda tilpuma kannas un arī rakturīgākie to izmantošanas veidi. Kannu pielietojums ir bijis gan pārtikas un dažādu slēpņu tara, gan kā būvniecības izejmateriāli, piemēram, jumta konstrukcijas un dūmvada lūku segšanai izmantojot sagrieztu un iztaisnotu 25 litru kannu korpusus, vai akas izbūvē izmantojot tāda paša tilpuma kannas augšdaļu ar vāku. Visā Latvijas teritorijā nacionālie partizāni ir izmantojuši šo relatīvi viegli pieejamo un praktisko taru savām vajadzībām. Kannās ir glabāta pārtika, apavi, sadzīves priekšmeti, dokumenti, ieroči, munīcija, papirosi un citi resursi. Kārļa Mūsiņa grupas bunkurā fiksēta alumīnija plāksne no iztaisnota kannas korpusa, kura bijusi piestiprināta pie griestiem virs plīts bunkura iekšpusē, lai gatavojot ēdienu katlā nebirtu grunts no konstrukcijas baļķu starpām. Tādu pašu funkciju pildījis arī gofrēts skārds un zila plēve ar ko bijušas segtas sienas guļvietas stūrī. Kā tas novērojams izpētē, tad skārda, pārtikas alumīnija, aviācijas alumīnija vai cinka priekšmeti (kannas, katli, blaškes, armijas katliņi, raķešpistoļu čaulītes, bateriju elementu korpusi u.c. priekšmeti) kā arī to atgriezumi ir bijuši noderīgs resurss meža dzīvē. Tie

izmantoti gan bunkuru labiekārtošanā, gan liekot lietā rokas, instrumentus un izdomu izgatavojot dažādus sadzīvē noderīgus priekšmetus vai estētiska rakstura rokdarbus.

2.3. Bruņojums un munīcija

Informācija par bruņojumu izpētes kontekstā ir ļoti būtiska un neatsverama, jo daudzos piemēros burtiski kalpo kā dzelzains arguments nacionālo partizānu objektu identificēšanā, un apsekojot šos objektus vienmēr tiek meklētas izmantotā bruņojuma pazīmes kā arī fiksētas ar to saistītās būtiskākās detaļas. Izpētes laikā vairākkārt pierādījies, ka ir nepieciešams pārzināt mežabraļiem pieejamo bruņojumu un virspusējas ar to saistītās ballistikas nianšes. Cīņās ir lietoti dažādu periodu, ražotāju un armiju ieroči kā arī munīcija, un analizējot objektos atrodamās liecības par partizānu izmantoto bruņojumu atklājas virkne būtisku detaļu. Kļūst iespējams noteikt bruņojuma tipu un ieroču modeļus, analizēt munīcijas pieejamību un problēmas ar tās kvalitāti, kā arī novērot medību munīcijas komponentu ieguves pārpalikumus un pat identificēt konkrētu grupu vai indivīdu objektus. Apkopotā informācija par munīcijas uzglabāšanas apstākļiem, termiņiem, izmaiņām metāla un šaujampulvera sastāvā, kā arī informācija par munīcijas sastāvdaļām lielā mērā izskaidro veselās patronas ar ieroču belzņu pēdām uz kapselēm kuras bieži atrodamas partizānu nometnēs. Dažādas negatīvas izmaiņas sekmē ķīmiskas norises kapselēs, pulverī un elektroķīmiskie procesi starp munīcijas ražošanā izmantotajiem materiāliem. Sekas šādai neuzticamai un nestabilai munīcijai izpaužas kā aizkavēts vai nenoticis šāviens, stobra kanāla pastiprināta dilšana dēļ izmaiņām šaujampulvera ķīmiskajā sastāvā, ieroču mehānismu disfunkcija vai pat iziešana no ierindas. Šāda padziļināta analīze skaidro un apstiprina literatūrā atspoguļoto informāciju par to, ka nacionālie partizāni nereti munīciju un granātas izvēlējās glabāt mājās apstākļos pie saviem atbalstītājiem.[4] Lai analizētu nacionālo partizānu izmantotā bruņojuma un munīcijas nianšes ļoti noderīga ir informācija kura saistāma ar kriminalistikā izmantojamo metodiku. Šīs informācijas avoti pārsvarā ir publicēti specifiskos izdevumos un nav tik vienkārši uzmeklējami, taču bruņojums ir ļoti būtiska nacionālo partizānu cīņu un izdzīvošanas sastāvdaļa, tāpēc šādu specifisku materiālu apzināšana un pielietošana izpētē ir ļoti nepieciešama.

Nacionālie partizāni cīņās ir izmantojuši pēc 1944. gada augusta un septembra kaujām frontes līnijā iegūtu munīciju un ieročus. Nereti sastopama Latvijas armijā un Aizsargu organizācijā lietotā munīcija un tās čaulītes kas liecina par attiecīgo ieroču izmantošanu, kā arī dažādu pēckara gadiem neraksturīgu ieroču patronas no kurām iegūtas medību munīcijas

izgatavošanai nepieciešamās komponentes. Piemēram, ir novērots, ka no 1874. parauga Gras šautenes munīcijas iegūts pulveris un svins, bet no 1886. gada parauga Lebel šautenes munīcijas iegūtas kapsēles un pulveris (2. att.). Arī Mosin, Berdan un Enfield sistēmas šauteņu munīcijas kapsēles pēc izmēriem atbilst medību munīcijā lietotajām. Liecības par medību munīcijas sastāvdaļu iegūšanu ir faktoloģisks apstiprinājums literatūrā minētajai informācijai par medību ieroču lietošanu.[5] Medību ieroči un mazkalibra ieroči lietoti dēļ to salīdzinoši klusā un pierastā šāviena trokšņa, kā arī dēļ iespējas lietot medīšanai piemērotāku munīciju tādu kā lielāka numura skrotis vai renkuļus. Ir jāatzīmē arī tas, ka pēckara gados medniekiem bija atļauts lietot tikai bises, un vītņustobra ieroča specifiski skaļais šāviens ir izteikti demaskējošs faktors.

Izpēte nereti sniedz arī liecības par bruņojuma komplektēšanu un labošanu. Piemēram, vācu mašīnpistoles magazīnām ir bijis zināms niķis pazust detaļai kura tās iekšpusē notur atsperi un munīciju, kā rezultātā magazīna vairs nefunkcionē, un tās saturs izbirst zemē. Arsēnija Dreijalta grupas nometnēs ir atrastas trīs magazīnas ar šādu nozaudētu vāciņu, un uz divām no tām ir novērojami centieni ielocīt korpusu lai panāktu ka atspera nofiksējas un nekrīt ārā, taču pielāgošana nav izdevusies un magazīnas izmestas. Interesanti ir atzīmēt, ka Arsēnija Dreijalta grupā ir bijusi tikai viena vācu MP 40 mašīnpistole, un apkopotajos materiālos ar izslēgšanas metodi analizējot liecības par grupas bruņojumu var secināt, ka ar šo mašīnpistoli ir bijis bruņots partizāns Oskars Kaksis.

Ieroču kontekstā jāatzīmē arī iegūstamās liecības kuras norāda uz darbībām ar mīnām un sprāgstvielām, piemēram, dinamo mašīna elektriskā impulsa nodrošināšanai iegūta no starpkaru periodā ražota telefona aparāta kura liekās detaļas noslēptas ierokot tās bunkura sienā. Tāpat ir fiksēta arī vācu armijā specifiski priekš mīnēšanas izmantotu detonatoru kastīte. Šīs liecības mums piedāvā LNPA 87. apakšvienības partizāni kuru centieni mīnēt bunkuru priekšlaukus ir atspoguļoti arī literatūrā.[6]

2. att. 8x50R Lebel munīcijas čaulītes ar izņemtām kapselēm. J. Oldera bunkurs. (26.08.2023)

2.4. Personīgā higiēna

Daudzkārt novērojams, ka higiēnas disciplīna un kopta āriene partizāniem ir bijusi rutīniska ikdienas sastāvdaļa. Par to liecina veļas ziepes, zobu pastu tūbiņas, zobu birstes, kabatas spoguļi, nagu šķērītes, matu griežamās šķeres, skūšanās piederumi un arī acīmredzamas iespējas meža apstākļos kannās, bļodās vai citos traukos uzsildīt ūdeni. Zobu tīrīšana, skūšanās un veļas mazgāšana atspoguļota arī literatūrā publicētos izpētes materiālos.[7] Savs specifisks smārds piemīt visiem meža iemītniekiem un cilvēks šajā ziņā nebūs izņēmums, taču nav pamata uzskatīt, ka nacionālie partizāni meža apstākļos dzīvoja netīri un nekopti, jo dažādu pētījumu materiālos atspoguļotas un praktiskajā izpētē apstiprināmās liecības norāda uz pretējo. Cilvēki darīja ko un kā vien varēja lai sakoptos, un tam kā ilustrācija ir jāmin arī Arsēnija Dreijalta grupas nacionālā partizāna Jāņa Zvaigznes atmiņa par skuvekļa žilešu asināšanu meža apstākļos, kas notikusi turot žileti ar pirkstu piespiestu stikla glāzes sienai, un veicot rotāciju pa glāzes iekšpusi līdz tiek sasniegts vēlamais rezultāts.

2.5. Medicīna mežā

Dažāda medikamentu tara nacionālo partizānu nometnēs un bunkuros ir bieža parādība, kas liecina par skarbo dzīves apstākļu aspektu. Lai dzīvotu mežā ir nepieciešami ievērojami lielāki resursi un iespējas nekā bija pieejamas partizāniem. Mitrā un aukstā vidē kā arī

paaugstināta stresa apstākļos cilvēka organisms patērē ievērojami vairak dzīvības funkcijas nodrošināšanai nepieciešamos resursus, un šādi apstākļi ir patstāvīga slodze imūnsistēmai. Imūnsistēmas stiprināšanai nacionālie partizāni varēja bagātināt uzturu ar žāvētiem un svaigiem augļiem, kuru lietošana uzturā ir apstiprinājusies praktiskās izpētes rezultātos. Īpaši jāizceļ mežaboli kuri ir bagātīgs vitamīnu avots un tie ilgi uzglabājas svaigi. Vitamīnu ziņā jāatzīmē arī dzērvenes kuras Ziemeļvidzemes pārejas un augstajos purvos zem sniega ir atrodamas pat ziemā.

Kā tas ir atspoguļots literatūrā, tad mitras segas un apģērbs, kā arī saaukstēšanās un plaušu karsoņi bija nacionālo partizānu dzīves sastāvdaļa, un to apstiprina arī izrakumos atrodamā medicīnas tara.[8]

Medikamentu sakarā svarīgi ir atzīmēt dažādus dabā iegūstamus ārstniecības augus, kuru klātbūtne izpētē nav novērota dēļ to organiskās izcelsmes un ātrās sadalīšanās, bet šādu augu lietošana nav izslēdzama dēļ to pieejamības un pielietošanas biežuma tautas medicīnā.

2.6. “Nesaslapini kājas!”

No Harija Grāvja grāmatā publicētajām Gaujienas nacionālo partizānu sakarnieka Ēvalda Akmentiņa atmiņām mums ir zināms, ka “Nesaslapini kājas!” ir bijis šīs apkārtnes mežabrāļu lietots novēlējums cīņu biedriem. Tas ir kā atgādinājums - nenodod un netapsi nodots, bet otra novēlējuma puse gluži vienkārši pauž to, ka kāju saslapināšana skarbajos un nepastāvīgajos meža apstākļos var beigties ar plaušu karsoni vai pat nāvi.[9]

Šajā kontekstā ir jāatzīmē Gaujienas mežabrāļu noietnē atrasta 16. kalibra bises čaulīte kura pildīta ar petrolejā izmērcētām auduma strēmelēm.(3. att.) Šī satura primārais pielietojums ir bijis domāts kā iekurs ugunskuram, un 16. kalibra čaulīte perfekti ievietojama 12. kalibra čaulītē tādejādi iegūstot kompaktu, noslēgtu un līdzīgi nēsājamu tvertnīti. Personīgi ir gūta pieredze ka vēlā rudenī mežā ilgstoši ir bijis mitrs, sauss iekurs ir iegūstams ar pūlēm, un pat izcērtot kurināmo no sausa koka vidus zemais atmosfēras spiediens un gaisa mitrums slāpē ugunskuru neļaujot tam iekurties. Nonākt līdzīgos apstākļos ar hipotermijas pazīmēm būtu ievērojams pārbaudījums miesai un garam, un šis arī ir viens no iemesliem kādēļ labi apavi un apavu labošana ir bijusi ļoti svarīga un ikdienišķa partizānu izdzīvošanas sastāvdaļa kas novērojama praktiskajā izpētē. Līdzšinējo materiālu apkopojums liecina, ka priekšroka ir dota dažādu modeļu armijas zābakiem un puszābakiem gan to izturības gan pieejamības dēļ.

Pazīmes par apavu labošanu dažādu sastāvdaļu kā arī ādas un gumijas atgriezumam vai instrumentu izskatā mītnu vietās ir novērojamas regulāri ļaujot izdarīt šos secinājumus.

3. att. Bises čaulīte pildīta ar petrolejā izmērcētām auduma strēmelēm. Piezīme: novīlēta rante apakšdaļā kas regulāri novērojams priekšmetiem, kuri izgatavoti no tukšām čaulītēm un ir bijuši paredzēti nēsāšanai kabatā, piemēram, šķiltavām. Tas darīts lai kabatas nediltu un neizplīstu. A. Dreijalta grupas bunkurs, Kaulezera purvs. (09.11.2020)

2.7. Nauda un vērtslietas

Okupācijas varas iestādēs un naudas pārvedumos rekvizīti rubļu tūkstoši kuri atspoguļoti pētījumos dod skaidru norādi uz partizānu izdzīvošanai nepieciešamo līdzekļu ieguvu. Mums ir paveicies, ka šī nauda nereti ir nozaudēta arī mītnu vietās, un daudzos gadījumos tās analīze sevi ir pierādījusi kā precīza datēšanas metode. Balstoties informācijā par naudas apriti pēckara gados var secināt, ka Maskavā svaigi izkalta nauda pie cilvēkiem Latvijas lauku reģionos nonāca nedēļas līdz mēneša laikā, un to sekmēja ievērojami lielā cilvēku apmaiņa starp Maskavu un Rīgu, tirgi, veikali un naudas pārvedumi uz dažādam oficiālām iestādēm tādām kā bankas, pasts, kases u.c.

Finanšu resursu kontekstā īpaši jāatzīme arī zelta un sudraba naudas pielietojums.

Informācija par zelta vai sudraba monētām kā arī juvelierizstrādājumiem ir ļoti sensitīva, un daudzu cilvēku apziņās tā varētu būt kā apstiprinājums okupācijas varas izplatītās propagandas melīgajam apgalvojumam, ka nacionālie partizāni dzīvoja mežā un iedzīvojās uz

laupīšanas rēķina. Ir novērots, ka šādu naratīvu joprojām nereti izplata gados vecāki cilvēki kuri pēckara gados ir bijuši bērni vai pusaudži, un cik noprotams, tad okupācijas varas pret mežabrāļiem verstā nomelnojošā propaganda ir formējusi viņu uzskatus. Jāatzīmē ka padomju okupācijas gados nereti ir notikusi arī mežabrāļu “salaupīto dārgumu” meklēšana nometnēs, slēpņos un bunkuros par ko ir fiksēta informācija, ka visai izplatīta šī alkatībā un muļķībā balstītā nodarbe ir bijusi Latgalē. Tas vienlaikus ir arī viens no iemesliem kādēļ partizānu bunkuri vietām atrodami jau izraknāti.

Zelts ir stabila valūta kuru maz skar dažādas naudas reformas vai varas maiņas, tāpēc zelta neapšaubāmā ietekme uz cilvēka prātu paver daudzas durvis un var palīdzēt izkļūt no ļoti nepatīkamām vai pat bezcerīgām situācijām. Kā piemērs ir Bosnijas karš, kad ASV gaisa spēku pilotu jostās bija iešūtas gumijas kapsulas kurās ievietotas zelta monētas, kas tika darīts ar nolūku palielināt pilota izdzīvošanas iespējas ienaidnieka teritorijā lidmašīnas notriekšanas gadījumā. Nav iemeslu apšaubīt vienkāršu un taisnīgu apgalvojumu, ka mežabrāļiem vai to atbalstītājiem pašiem varēja būt un arī bija gan juvelierizstrādājumi, gan zelta vai sudraba nauda par kuru fiksējamas liecības arī mūsdienās. Šāds resurss meža apstākļos ir kalpojis kā izdzīvošanas instruments un vērtslietu izcelsme ir uzskatāma par leģitīmu.

1946. gada pavasarī, Igaunijā, Veru apriņķa Osulas ciema “Hindrik” saimniecībā notika viena no slavenākajām igauņu pretošanās kustības kaujām - Määritsa kauja, kurā igauņu partizāni stājās pretī NKVD karaspēkam un istrebiķeļiem.[10] Pēc septiņu stundu kaujas grupa bija iznīcināta un māja kopā ar saimniecības ēkām nodegusi līdz pamatiem. 2013. gadā veicot izrakumus kaujas vietā arheologi ēkas drupās atrada zelta gredzenu depozi, kurš bijis šīs iznīcinātās partizānu grupas rīcībā. Kā redzams, tad ar dažādām likumsakarībām ir izskaidrojami apstākļi kādos šīs vērtslietas partizānu dzīves nepastāvības vai sadursmju rezultātā ir nozaudētas un mītņu vietās atrodamas arī mūsdienās. Arī Stompaku purva nometnes štāba bunkurā veikto arheoloģisko izrakumu laika atrastais štāba priekšnieka Bronislava Slucka sievas zelta pulkstenis ilustrē vērtslietu klātbūtni nacionālo partizānu iedzīvē.[11] Par pulksteni atsevišķi jāatzīmē arī tas, ka, pirmkārt, tas meža dzīvē ir svarīgs un noderīgs tieši savas primāras funkcijas dēļ, un tā mantiskā vērtība ir otršķirīga.

Jāmin arī pie LNPA 87. apakšvienības bunkuriem atrastās trīs zelta monētas un kulons, kuru novietojums apmēram 40 metrus garā līnijā liecina par to, ka, visticamāk, šie priekšmeti pazaudēti kaujas laikā steigā pametot bunkuru. Interesantākā šo priekšmetu kontekstā ir iegūtā informācija par zelta ķēdīti kura lokācijā atrasta jau 2000. gadā bet diemžēl pārdota. Taču pat fiziski zudis šis priekšmets ir atstājis informāciju kura lieliski izskaidro kulona klatbūtni, to kāpēc no kulona ir izņemta fotogrāfija, un kāpēc kulons ir ticis atdalīts no

ķēdītes. Faktiski šīs zudušās ķēdītes informatīvajā nospiedumā ir redzama pragmatiskā aprēķinā balstīta zelta resursa sadalīšana, kad no viena lielāka priekšmeta iegūtas divas atsevišķas, aptuveni vienādas vērtības valūtas vienības.

2.8. Apgaismes risinājumi

Starp sadzīves priekšmetiem regulāri iezīmējas petrolejas lampu un sveču lietošana. Tas skaidrojams ar petrolejas universālo pielietojumu, kas ir gaismas avots, ieroču apkope, ēdiena pagatavošana, kokmateriālu impregnēšana un pēdu slēpšana. Sveces ir bijušas nākamais mežabrāļu vajadzībām atbilstošākais un pieejamākais apgaismes risinājums. Pēckara gados lauku saimniecību inventārā nereti bija sastopami arī dažādi karbīda lukturi, taču meža dzīves apstākļi nav savienojami ar karbīda pieejamību un uzglabāšanu, tāpēc šī tipa lukturi izpētē nav novēroti.

Pie gaismas avotiem obligāti jāatzīme arī bunkuru un slieteņu logi kuri praktiskajā izpētē iezīmējas kā neatņemama būvju sastāvdaļa un tikai sekundāras nozīmes būvēm, kas ir dažādi slēpņi vai rezerves bunkuri nav bijuši izbūvēti logi. Cilvēka psihei un bioloģiskajiem ritmiem ir nepieciešamība pēc dabīgiem diennakts indikatoriem kuri mūsu ikdienā ir gaisma vai tumsa aiz loga. Dienasgaisma bunkura logā uzlabo emocionālo stāvokli, mazina stresu un izolācijas sajūtu kā arī ļauj vismaz diennakts gaišajā laikā nededzināt lampas un neelpot petrolejas sadegšanas blakusproduktus. Kārļa Mūsiņa grupas objektos atkārtoti novērota tāda unikāla liecība kā vairākslāņu logi, kuri veidoti saliekot kopā vienu no otras distancētas stikla rūtis tādejādi izveidojot moderno stikla pakešu logu analogu. Nevar neatzīmēt arī faktu, ka šī ir pagaidām vienīgā partizānu grupa kuras iedzīvē ir fiksēts stikla griežamais instruments, kas liecina par meža apstākļos veiktām avancētām darbībām ar stiklu. Salīdzinājumam var minēt citas dažādu grupu būves, kurās loga stikls ir bijis no divdaļīgas loga vērtnes izņemta, viena standarta izmēra rūtis kas bez pielāgošanas vai izmaiņu veikšanas iebūvēta mītnes konstrukcijā.

Pie apgaismes risinājumiem jāpiemin arī tāds neatsverams nacionālo partizānu ekipējuma priekšmets kā kabatas lukturītis. Kabatas lukturīšu izmantošana ir atspoguļota publicētos literatūras avotos un regulāri apstiprinās arī praktiskajā izpētē.[12]. Katrs no mums pats var to personīgi pārbaudīt un nonākt līdz secinājumam, ka tumsā orientēties un sekmīgi parvietoties pa mežu ir iespējams tikai ar lukturīša palīdzību.

2.9. Pārtikas uzglabāšana un pagatavošana

Pārtika uzglabāta kannās un sakņu bedrēs. Kā liecina pēckara gadu lauku dzīves iezīme, tad cilvēki nereti kartupeļus un citus sakņaugus glabāja zemē izraktās bedrēs. Pie Arsēnija Dreijalta grupas, Igaunijas pierobežā izbūvēta slieteņa uz augsta reljefa blakus saliņas ir konstatēta 2.50 m dziļa, konusveida bedre kura varētu liecināt par šādu praksi. Izpētē ir fiksēta kāpostu kannā, mežabolū kannā, zirņu kannā kā arī žāvētu plūmju un ķiršu kauliņi kādā sadzīves priekšmetu kannā, bet literatūrā atspoguļota informācija par kādā Dreijalta grupas lokācijā, 90-tajos gados izraktu rupjmaizes un speķa kārtējuma kannu kas kopumā nedaudz iezīmē kopējo tendenci.[13]

Starp traukiem jāizceļ ir salījumu podi kuri dod loģiskā balstītu norādi uz to, ka mežā ir iespējams sālīt arī sēnes, gaļu un zivis. Pudelēs ir glabāta kafija, cukurs, sāls un tādas garšvielas kā dilles un pipari. Praktiskā izpēte apstiprina ka pudelēs glabāta petroleja, terpentīns un munīcija, bet ir literatūrā fiksējamas liecības arī par slēpni ar pudelēs ievietotiem dokumentiem. Apkopotie dati par meža dzīvē izmantotajiem galda piederumiem liecina, ka praktisku apsvērumu dēļ priekšroka ir dota no emaljēta skārda vai alumīnija izgatavotiem dziļajiem šķīvjiem un bļodiņām. Kā novērojams, tad izmantoti ir neaplīstoši trauki ar augstām malām ko papildus apstiprina arī objektos atrastie armijas katliņi. Pārtikas sakarā īpaši jāizceļ kāds unikāls Kārļa Mūsiņa grupas bunkurā atrasts priekšmets, un tie ir rokas svāri.(4. att) Grupa ir ievērojusi stingru pārtikas devu disciplīnu, lai sniegotajā laikā pēc iespējas ilgāk izvairītos no bunkura atstāšanas pārtikas sagādes nolūkos. Pieradušiem pie armijas pārtikas devām kuras kara beigu gada arjergarda kaujās kā arī Kurzemes cietokšņa kaujās bija neregulāras un nepietiekamas, šāda disciplīna bijušajiem leģionāriem nebūs bijusi sveša. Par bunkuru lokāciju neatstāšanu ziemas sniegotajā periodā ir sastopamas atsauces publicētos pētījumos.[14] Kārļa Mūsiņa grupa mūs ir pārsteigusi arī ar vairākkārt fiksētām liecībām par gaļas maļamās mašīnas izmantošanu.(5. att.)

Pārtikas pagatavošanai izmantoti dažāda izmēra alumīnija vai čuguna katli, un pannas ar iespēju pagarināt kātu lai būtu ērti gatavot uz ugunskura. Arī klasiskie alumīnija katli nereti bijuši speciāli pielāgoti gatavošanai virs ugunskura, jo ir novērojama pie osām piestiprināta stieple.

Lai precīzāk identificētu uzturā lietoto dzīvnieku kaulus ir nepieciešama zooarheoloģijas speciālista slēdziens, taču no vieglāk atpazīstamajiem kauliem ir fiksēti stirnu un mājputnu kauli. Tāpat kā par dažādu mājlopu lietošanu uzturā literatūrā ir atrodamas arī atsauces par zivīm un piena produktiem Sinoles grupu uzturā, ko apstiprina LNPA 87. apakšvienības,

Eduarda Sebra grupas bunkura izpētē atrastais piena seperatora regulators, un pie cita šīs pašas apakšvienības grupas bunkura atrastā svina sagatave kura izmantojama gan medību munīcijas, gan varētu būt izmantota arī zvejas tīklu atsvaru izgatavošanai.[15].

4. att. Rokas sviri. K. Mūsiņa grupas bunkurs, Vadaiņa purvs. (01.01.2023)

5. att. Gaļas maļamā mašīna. Mūsiņa grupas bunkurs, Vārniņu mežs. (23.08.2025)

2.10. Ūdensapgāde

Biedrības izveidotajā objektu apraksta formulārā divi no punktiem ir tuvākā ūdentilpne vai upe, un arī objekta hidroloģiskie dati kuros tiek fiksēts gruntsūdeņu līmenis. Tieši gruntsūdeņu izmantošanas kontekstā ļoti būtiski ir atzīmēt bunkura iekšpusē izbūvētas akas atklāšanu šā gada vasaras beigās. Šī un arī citas būtiskas par Kārļa Mūsiņa grupas būvēm apkopotās detaļas identificē objektu kā konkrētās grupas būvētu un izmantotu. Par akas konstrukciju iegūtās liecības ļauj secināt, ka 25 litru kannas augšdaļa uzlikta virsū no apaļkokiem veidotam koka grodam. Par paša groda uzbūvi liecina naglu caurumi kannas augšdaļā kuri sniedz informāciju par izmantoto kokmateriālu izmēru un to vertikālo novietojumu. Akas grods bijis iegremdēts gruntsūdeņos, bet akas augšdaļa segta ar grunti bunkura grīdas līmenī paliekot redzamam tikai kannas vākam un aizdarei.(6. att.) Savienojuma vieta starp improvizēto akas augšdaļu un koka groda konstrukciju izolēta ar bituma kartonu, kurš konkrētajā objektā bijis izmantots arī bunkurā izbūvēto plauktu segšanai. Atsauce par aku bunkura iekšpusē atrodama literatūra un ļauj secināt, ka darīšana ir tieši ar Kārļa

Mūsiņa grupas objektu, jo līdz šim nekas tik unikāls citu Ziemeļvidzemes partizānu mītnēs nav novērots.[16]

6. att. No kannas augšdaļas izgatavots akas vāks. Priekšplānā redzamas izolācijai izmantotā bituma kartona atliekas un nagla ar koka groda paliekām. K. Mūsiņa grupas bunkurs, Vārniņu mežs. (02.10.2025)

2.11. Improvizēšana un pielāgošana

Dažādu priekšmetu veidā atklājas tāda nacionālo partizānu sadzīves iezīme kā šo priekšmetu labošana vai to pielāgošana citiem mērķiem. Šī apstākļu uzspiestā rīcība atspoguļojas kā aksioma, ka meža dzīvē arī salauzta detaļa ir detaļa un var saimniecībā noderēt. Salauzts cirvis labots ar kniedēm, vai citā gadījumā tā nolauztā asmens daļa izmantota kā ķīlis koku gāšanai un to plēšanai. Petrolejas lampai ar reti mazu un nekur nedabūjamu abažūru tas aizstāts ar paštaisītu, plāna alumīnija korpusu kurā iestrādāts neliela izmēra stikla lodziņš.(7. att) Bakelīta izolators no rūpnīcā “VEF” ražotas elektrotehnikas izmantots par piltuvīti petrolejas iepildīšanai lampā, bet no vācu armijas blašķes pagatavots ērts trauciņš kafijas

vārīšanai. No raķešpistoles alumīnija čaulītēm izgatavotas šķiltavas, no aviācijas alumīnija fragmentiem izgrieztas ķemmītes un meža apstākļos izgatavoti pat bateriju galvaniskie elementi precīzi atkārtotot to uzbūvi.(8. att.)

Pie sadzīves priekšmetu universālajiem pielietojumiem īpaši jāatzīme vācu armijas teltenes, kuras Kārļa Mūsiņa grupā ziemā ir izmantotas kā ar papardēm un zāli pildīti matračī bunkura guļvietās, bet vasarā tās izmantotas kā teltis.(9. att) Spilvenu vietā ir izmantotas ar drēbēm pildītas mugursomas ko apliecina pārroļojušos improvizēto matraču fragmentu, mugursomas furnitūras un drēbju fragmentu atrašanās vietas. Praktiskajā izpētē ik uz soļa ir sastopamas liecības par veidiem kā partizāni ir pielāgojušies vai izdzīvojuši mežā, un katrs šīs liecības atspoguļojošais priekšmets ir kā atbilde okupācijas varas izplatītajiem meliem par laupīšanu un bandītismu.

7. att. Petrolejas lukturis ar paštaisītu abažūru. K. Mūsiņa grupas bunkurs, Vārniņu mežs. (24.06.2024)

8. att. No degvīna pudelēm un izjauktiem sauso bateriju bloku elementiem izgatavotas slapjās baterijas improvizēti atkārtotaj Leklanše elementa uzbūvi. K. Mūsiņa grupas bunkurs, Ķeizarpurvs. (02.05.2021)

9. att. Guļvietas fragments. Priekšmetu noslāņojums norāda uz divstāvēgām guļvietām kurās atradušies no teltenēm izveidoti matračī. Kokmateriāls no augšējās guļvietas ir uzkritis apakšējās guļvietas matracim uz kura redzams arī pārogļojies grāmatas fragments. Izpētē novērotā loga rūsu lausku koncentrācija guļvietu rajonā liek secināt par kādu unikālu iezīmi - bunkura griestos izbūvētiem logiem. K. Mūsiņa grupas bunkurs, Vadaiņa purvs.(05.01.2023)

2.12. Formas tērpi, apģērbs un ekipējums

Atsevišķa un ļoti būtiska tēmas daļa ir nacionālo partizānu formas tērpi kā arī ar tiem saistītās detaļas. Partizānu apdzīvotajos objektos fiksētas Latvijas armijas, Vācijas bruņoto spēku, un Aizsargu organizācijas formas tērpu pogas kā arī pulka numurs no uzpleča un paštaisīta cepures kokarde, kas galvenokārt liecina par vienu no punktiem LNPA bruņotās pretošanās organizēšanas instrukcijās. Nacionālie partizāni ir tērpušies formas tērpos ar nolūku izcelt savu formējumu militāro raksturu un darbības mērķus, bet atsevišķi ir jāatzīmē arī armijas apģērba ražošanā ievērotās paaugstinātās kvalitātes prasības un tā piemērotība meža dzīves apstākļiem.

Izceļama arī izmantotā simbolika kura varēja būt gan oriģinālā Latvijas republikas bruņoto spēku un formējumu formas tērpiem piederīga, gan pašu partizānu meža apstākļos izgatavota. Tāpat kā literatūrā un fotogrāfijās arī praktiskajā izpētē ir fiksējamas liecības par civila rakstura apģērbu, kas ir bikšu, kreklu un svīteru paliekas.

No ekipējuma īpaši jāizceļ maisveida mugursomas, kuras meža dzīvē ir bijušas ļoti ērtas dēļ to ietilpības.(10 att.) Pēc atrodamās furnitūras vadoties var secināt, ka tās nereti ir bijušas gan Vācijas bruņotajos spēkos gan Latvijas armijā izmantotās mugursomas.

10. att. Vācu armijas M31 parauga mugursomas furnitūra. K. Mūsiņa grupas bunkurs. Vadaiņa purvs. (19.01.2023)

2.13. Konspirācija

Svarīga partizānu dzīves un izdzīvošanas sastāvdaļa ir bijusi konspirācija. Tas atspoguļojas līdz šim fiksētajās bunkuru maskēšanas metodēs kā arī citās atrodamajās liecībās. No šāda rakstura konstruktīvajām īpatnībām objektos jāmin izklūšanai no aplenkta bunkura paredzēta evakuācijas eja, no bunkura horizontāli prom novirzīta skursteņa šahta un citi pretgranātu aizsardzības risinājumi Sinoles mežabrāļu izpildījumā, kā arī uzliekams un noņemams dūmenis Kārļa Mūsiņa grupas bunkurā. No individuālajiem līdzekļiem īpaši jāatzīmē odekolons, kura klātbūtne ir novērojama nacionālo partizānu objektos visā Latvijā. Primāri odekolons izmantots pēdu slēpšanai pēc akcijām vai ikdienas gaitām, bet pielietojams tam var būt universāls, piemēram, brūču dezinfekcijai vai pelējuma notīrīšanai no ādas apaviem un apģērba. Par odekolona pielietošanu tieši pēdu slēpšanai liecina kāda izpētē fiksēta odekolona pudelīte kuras korķis ir nostiprināts ar melnu, plastisku vielu lai izvairītos no atskrūvēšanās pārnēsājot to kabatā vai mugursomā.(11. att.)

No literatūrā apkopotajiem materiāliem ir zināms, ka pēdu slēpšanai ir izmantota arī petroleja un terpentīns kas apstiprināts praktiskajā izpētē, jo abi šie šķidrumi ir fiksēti arī materiālu liecību izskatā.[17] Terpentīnam ir izteiktas antibakteriālas īpašības, un nedaudz uzpilināts uz drānas tas atsvaidzinās gan sasmakušo bunkura gaisu, gan atbrīvos aizliktus elpceļus bet uzsmērēts uz pēdām vai krūtīm mazinās saaukstēšanās simptomus.

Jāatzīmē arī kāds izpētē fiksēts emaljēta metāla spainis, kura roktura stiprinājumu cilpas ir bijušas blīvi notītas ar izolētu vadu tādējādi neļaujot roktura un cilpu metālam saskarties.(12. att) Metāla spaiņa čīkstešana un grabēšana viennozīmīgi ir viena no pēdējām lietām kura iederas meža mierā. Kad cilvēks pats ir radis ikdienā lieki netrokšņot un vienlaikus ieklausīties apkārtnes skaņās lai laikus sadzirdētu tuvojošos ienaidnieku, tad spaiņa čīkstēšana varētu sagādāt arī zināmu diskomfortu, un šis “klusinātais” spainis vistiešākajā veidā norāda uz piesardzību un konspirāciju. Kā kolektīva rakstura konspirācijas metode jāatzīmē arī jau iepriekš pieminētā dzīvošana rajonu, pagastu un valstu robežu saskares vietās vai to tiešā tuvumā, kas izceļas Sinoles, Mūsiņa un Dreijalta grupu kontekstā kā arī apstiprina literatūrā minēto, ka šādu lokāciju izvēle nav nejauša.[18]

11. att. Odekolona pudelīte ar korķa papildus izolāciju. K. Mūsiņa grupas bunkurs, Vārniņu mežs. (25.08.2025)

12. att. Vada atliekas uz spaiņa roktura un stiprinājuma saskares vietas, ka arī tā paša vada rezerves kuras atrastas starp instrumentiem, korozijas neskartas un ar saglabājušos izolāciju. K. Mūsiņa grupas bunkurs, Vārniņu mežs. (4.11.2025)

2.14. Darbarīki un instrumenti

Starp meža dzīvē izmantotajiem instrumentiem dominē dažāda izmēra cirvji un zāģi kā arī to asināšanai paredzētie instrumenti - vīles, galodas un zāģa zobu regulējams instruments. No zemes darbu instrumentiem bieži sastopamas ir lāpstas bet novērots arī lauznis un kalts kaplis. Atrodami arī tādi instrumenti kā rokas urbis, dzelzs zāģītis un lodēšanai paredzēts alvas stienītis, taču, kā pats neparastākais ir jāizceļ stikla griežamais instruments.

2.15. Laika pavadīšana bunkurā

Pie laika pavadīšanas jāatzīmē apstiprinātās liecības par radio izmantošanu, patafons ar skaņu platēm un grāmatas. Pie grāmatām īpaši jāizceļ Kārļa Mūsiņa grupas bunkurā atrastās Bībeles fragments, un kannā atrastās latviešu-krievu valodas vārdnīcas fragmenti par ko rodama atsauce arī literatūrā.[19] Dažādos avotos atspoguļojas ekipējuma un apģērba labošana pavadot laiku mītnēs kā arī galda spēles, bet kādas intervijas laikā fiksēta divu atsevišķu cilvēku atmiņas par Sinoles grupas partizānu Koļu, kurš no koku saknēm, tāsīm un klūgām gatavojis grozus un staigājis pa mājām mainot tos pret maizi. Šie izstrādājumi kvalitātes ziņā atmiņās tiek raksturoti kā tādi kuros varējis pat ūdeni nest. Pie laika īsināšanas varētu pieskaitīt arī dažādu praktiska vai estētiska rakstura priekšmetu izgatavošanu (šķiltavas, leģiona vai LA simbolika u.c.). Degvīns vai citi grādīgie uz mežabrāļu galda arī ir bijis jauks un relaksējošs laika kavēklis.

2.16. Liecības par pretpartizānu operācijām

Spilgti iezīmējas čekistu un istrebiķeļu metode fiziski iznīcināt nacionālo partizānu iedzīvi - kannas, traukus, pannas, katlus, krāsns sastāvdaļas, instrumentus, kabatas lukturīšus u.c. priekšmetus. Liecības par šādu rīcību atspoguļo agresivitāti un skrupulozo pieeju ar kādu tika apkarotas un iznīcinātas nacionālo partizānu atbalsta bāzes un dzīves telpa.(13. att. un 14. att.) Literatūrā publicētajos izpētes materiālos to raksturo un ilustrē partizānu atbalstītāju vai ģimenes locekļu izmantošana par ķīlniekiem, spīdzināšana, deportācijas un citas represijas vai pat nāve. Savukārt, praktiskās izpētes rezultātos šo brutalitāti atspoguļo iznīcināti sadzīves priekšmeti un

nodedzinātas vai uzspridzinātas partizānu mītnes. Vienlaikus, jo sevišķi spilgti 1945.-1946. gada sadursmēs tas iezīmē arī partizānu aktivitāti noteiktā periodā un noteiktā reģionā. Mūsdienās retrospektīvi analizējot šīs epizodes pilnīgi neloģiski varētu šķist, ja čekisti pēc operācijām būtu atstājuši nometnēs lietojamus priekšmetus kuri pilnīgi noteikti nonāktu atpakaļ pie aizbēgušajiem mežabrāļiem. Taču jāatzīmē, ka sadzīves priekšmeti daudzkārt ir iznīcināti arī pēc pilnīgas grupas vai atsevišķas personas likvidācijas, un tādējādi tā ir uzskatāma par metodisku vai pat reglamentētu rīcību. Ir konstatēts arī gadījums kad operācijas laikā nav iznīcināts bunkuru aprīkojums, un, piemēram, tādi priekšmeti kā krāsns virsma ar visiem riņķiem un dūmvada šīberi ir noslepti netālu no bunkuriem. Tas liecina par to, ka partizāni bunkuros pēc kaujas ir atgriezušies un tos apsekojuši. Literatūrā ir atrodama atsauce, ka minētajā apkārtnē un periodā čekisti pretēji savai ierastajai praksei mēdza operāciju vietās atstāt arī kaujā kritušo partizānu liķus kas skaidrojams ar steigu un vēlmi līdz tumsai pamest konkrēto apvidu.[20]

13. att. Saspridzināta metāla krūze. Vasaras nometne pie Kugru ezera.(21.08.2021)

14. att. Ar cirvi sasista kabatas lukturīša lēca K. Mūsiņa grupas bunkurs, Vadaiņa purvs. (12.10.2021)

3. Realizējamie potenciāli un problemātika

Kā tas uzskatāmi ir redzams, tad no arhīvu un publicētu pētījumu materiāliem ir iespējams nonākt līdz bunkuram kurā ceptas zirņu un gaļas kotletes, noglabāta kāpostu kannā, laboti zābaki, “apklusināts” spainis, izgatavoti dažādi priekšmeti un darītas daudzas citas mežabrāļu ikdienai piederīgas nodarbes. Izpētē iegūtajam arheoloģiskajam materiālam ir ļoti ievērojams izstāžu un ekspozīciju potenciāls, gluži tāpat kā izpētes dokumentēšanai videoformātā ir liels potenciāls darbā ar sabiedrību veidojot dažādus izglītojošus videomateriālus. Sabiedrības informēšanas un izglītošanas perspektīvas kā arī pieejamie veidi visai tieši norāda uz to, ka, ja tu neesi YouTube vai TikTok tad tu neeksistē vispār. Tēma joprojā atrodas dziļā krēslas zonā tāpēc ir akūta nepieciešamība, lai kvalitatīvs saturs par nacionālo partizānu tēmu būtu pieejams arī šādās platformās.

Ļoti nepieciešams ir vairojot iniciatīvu un strādāt ar LVM visos Latvijas reģionos sūtot apzināto bunkuru koordinātes ar mērķi tos saglabāt. Kā būtisks izpētes blakusprodukts vai rezultāts ir iespēja izveidot tūrisma takas ar ļoti interesantiem un interaktīvi noformētiem galamērķiem. LVM pārstāvji komunikācijā ar biedrību ir pauduši gatavību šādas takas izveidot, un līdzīga iniciatīva būtu ļoti atbalstāma ne vien Ziemeļvidzemē bet arī citos Latvijas reģionos.

Gan izpētes gan sekojošie materiālu apstrādes procesi ir ļoti laukietilpīgi, un tiem nepieciešamie resursi pieaug ģeometriskā progresijā. Jaunatklāti objekti prasa laika un citus resursus to izpētei, kā arī telpu kvalitatīvai materiālu uzglabāšanai, apstrādei, dokumentācijas izveidei un šo materiālu izvietošanai ekspozīcijās. Ievērojamus materiālos un laika resursus prasa tieši izpētē iegūto priekšmetu sagatavošana kvalitatīvai uzglabāšanai vai eksponēšanai.

Tēzes

Piecu biedrības darbības gadu laikā ir nonākts fakta priekšā, ka 35 ar nacionālajiem partizāniem saistīti objekti ir tikai redzamākā daļa, un apkopotā informācija kā arī izlūkdati liek izdarīt secinājumu, ka šāda rakstura neapsekoti objekti Ziemeļvidzemē vēl ir vairāki simti.

Nacionālie partizāni ir bijuši pamatīgs kauls okupācijas varas rīklē, un viņu cīņu gaitu atspoguļojums mūsdienās vistiešākajā veidā ir saistāms ar latviešu tautas nacionālās identitātes stiprināšanu.

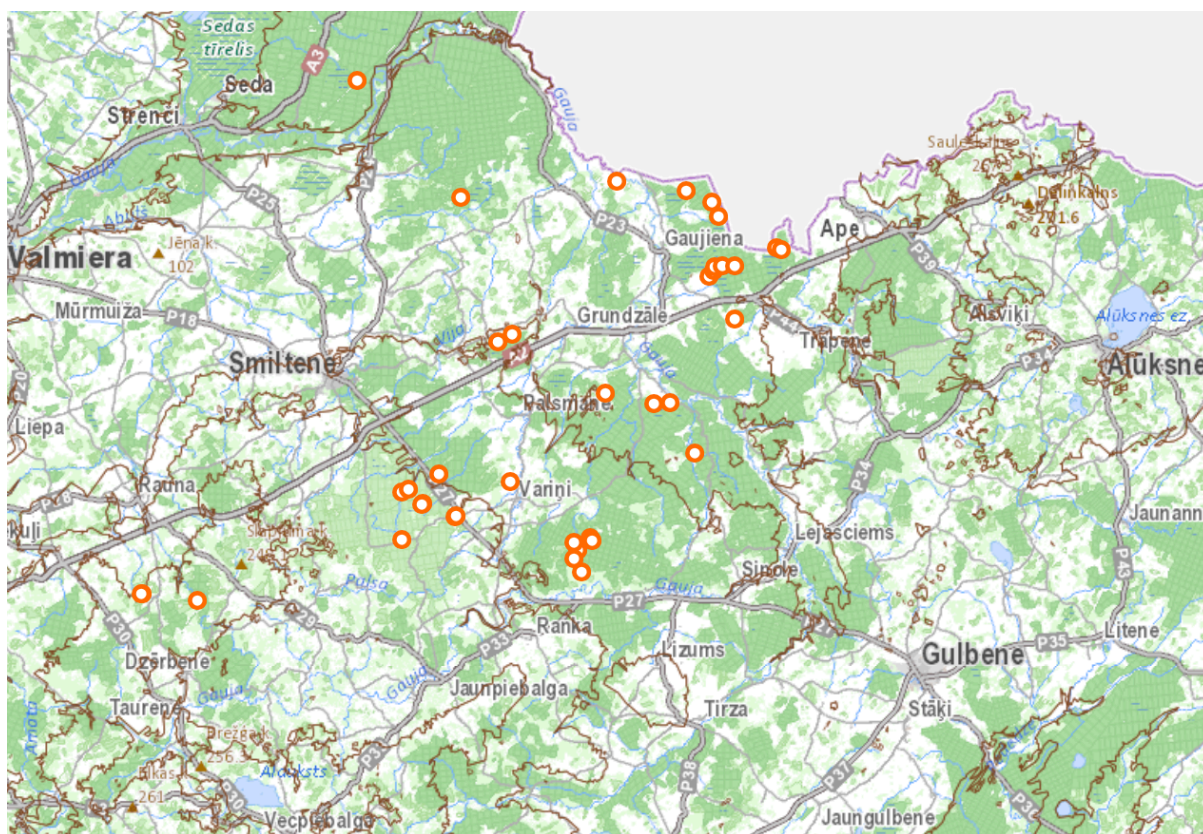
Biedrības darba ietvaros esam ņēmuši piemēru no partizāniem, un resursu trūkumu dažādos veidos centušies mazināt ar atbalstītāju palīdzību, personīgo etuziasmu un vadoties pēc principa - ja nevari paiet vai parāpot mērķa virzienā tad vismaz guli tā virzienā. Bet realitāte ir nepielūdzama, un kvalitatīvai nacionālo partizānu izpētei kā arī secīgai ekspozīciju izveidei ir nepieciešami ievērojami personīgā laika un finansiālie resursi.

Raugoties uz kaimiņvalstu Igaunijas un Lietuvas veiktajām aktivitātēm nacionālās pretošanās kustības izpētes jomā var secināt, ka šīs tēmas popularizēšana ir valstiski svarīgs goda un cieņas jautājums.

Darba procesā ir nonākts līdz atziņai, ka nacionālās pretošanās kustības tēmas izpēte Latvijā joprojām atrodas visai neērtā avangarda periodā. Mūsu darbu skatīs un analizēs nākotnē, tāpēc izpēte ir jāveic maksimāli rūpīgi, ar iegūtajiem izpētes rezultātiem jāstrāda maksimāli kritiski, un dažādos veidos tos jāfiltrē līdz atlikumā paliek vien neapgāzama un spēcīgā argumentācijā balstīta informācija, kuru nešauboties varēs izmantot šīs tēmas pētnieki arī nākotnē.

Mēs varam izvairīties no neizbēgamā apkopojot un saglabājot liecības par nacionālo partizānu dzīvi un cīņām, jo šo liecību izzušana no cilvēku atmiņām un zemes virsas ir dabīgs un neapturams process. Tāpēc mēdz arī teikt, ka aizmirstot kādu gaišā piemiņā turētu cilvēku mēs viņam ļaujam nomirt otrreiz.

Ziemeļvidzemes nacionālo partizānu rindās bija cilvēki kuri dzimuši kopā ar Latvijas valsti. Tādi kā 1918. gadā dzimušais Arsēnijs Dreijalts, 1919. gadā dzimušais Kārlis Mūsiņš, un daudzi citi kuri pēc reokupācijas bija starp tiem kas pēdējie par šo valsti cīnījās ar ieročiem rokās. Kartēs saliktie punkti uz purvu salām un mežu biezokņos atzīmē virkni ar ļoti spilgtiem, traģiskiem un simboliskiem piemēriem par to, kas ir gods, spēks, drosme un izturība. Kas ir dzimtenes mīlestība, stāšanās pretī nāvei, uzvaru gūšana, nodevība un smagi zaudējumi. Ko pa īstam nozīmē nenodot un nekad nepadoties. Šis referāts ir nacionālo partizānu sūtīts sveiciens no Ziemeļvidzemes mežiem. Neļausim latviešu tautas labākajiem dēliem un meitām nomirt otrreiz.

15. att. Biedrības "Vindedzis" apsekoto objektu izvietojuma shēma

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

- [1] Apes novada domes 2018. gada 22. martā pasūtīti un vēsturnieces Astrīdas Ievednieces sagatavoti arhīva fondu materiāli par tēmu: “*Nacionālo partizānu kustība Apes novada Trapenes un Gaujienas pagastos no 1945. līdz 1953. gadam*”. Rūdolfā Jāņkalna noplatināšanas protokols. LVA 1986 fonds, lieta nr. 29014/1, 57 lpp.
- [2] 119 lpp. , [9] 127 lpp. - Grāvis, H. *Adzele-Gaujiena, 1111-2011*. Rīga : Preses Nams Baltic, 2011.
- [16] 223. lpp. - Reinsone, S. *Meža meitas*. Rīga : Dienas grāmata, 2022.
- [14] 193. lpp. - Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš III Dokumenti, apcerējumi un atmiņas 1944-1956*. Rīga : Latvijas universitāte, 2003.
- [3] 59 lpp. , [4] 198 lpp. 201 lpp. , [5] 83 lpp. 209 lpp. , [6] 163 lpp. 376 lpp. [7] 223 lpp. 333 lpp. , [8] 279 lpp. 375 lpp. , [12] 140 lpp. , [13] 180 lpp. , [14] 300 lpp. 301. lpp. 336. lpp. , [15] 270 lpp. 332. lpp. [17] 125 lpp. , [18] 156 lpp. 159 lpp. 161. lpp. 266 lpp. 342 lpp. , [19] 301 lpp. 333 lpp. , [20] 165 lpp. - Turčinskis, Z. monogrāfija *Ziemeļvidzemes mežabrāļi*. Jelgava : Latvijas mediji, 2022.
- [10] *Määrīta (Hindriku) kauja*. No:
<https://militaryheritagetourism.info/en/military/sites/view/308> [Skatīts 2025. gada 11. nov.]
- [11] *Stompaku purvā piemin nacionālos partizānus*. No:
<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/stompaku-purva-piemin-nacionalos-partizanus.a499205/> [Skatīts 2025. gada 11. nov.]